

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАНТА-ОСВІТЯНИНА

ГУТНИК Аліна,

др., Калуський районний відділ поліції Головного управління
Національної поліції в Івано-Франківській області, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-5447-7256

Summary: Based on the analysis of reports of suspicion, a forensic characterization of the collaborator-educator was carried out. The following elements were considered: gender, age, place of birth, place of residence, citizenship, position and educational institution in which the person started collaborative activities, education, criminal record, motive and purpose of committing the crime. The lack of data about the person in the notification of suspicion does not allow for a full analysis. Based on the results of the research, a typical forensic portrait of the suspect was drawn up.

Key words: collaborative activity, collaborationism, forensic characteristics of a person, notification of suspicion, motive.

Здійснення ідеологічного впливу на дітей на окупованих територіях є важливим елементом гібридної війни Росії проти України. Для пропагандистських ЗМІ важливо показати що за „сприяння” Росії здійснюється відновлення і ремонт закладів освіти, дітей нарешті будуть вчити „правильній” історії і загалом усі радіють новій окупаційній владі. Окупанти пропонують продовжувати роботу українським вчителям, викладачам і керівному складу закладів освіти. Тих, хто відмовляється змушують до співпраці через тиск, погрози, викрадення тощо. Однак є ті, хто добровільно погоджується на співпрацю. Відповідь на питання хто є типовим колаборантом-освітянином може дати криміналістична характеристика підозрюваних у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК. Зокрема, частина відомостей про особу наявні у повідомленні про підозру.

Нами проаналізовано повідомлення про підозру 54 особам за період з 15.03.2022 р. до 17.02.2022 р. (11 місяців і 2 дні), діяння яких кваліфіковано за кількома частинами статей/ статтями, однією з яких є ч. 3 ст. 111-1 КК, або діяння особи самостійно кваліфіковано за ч. 3 ст. 111-1 КК. Вказані повідомлення були у вільному доступі опубліковані на сайті Офісу Генерального прокурора. Вказати чи це точна кількість підозрюваних осіб неможливо, оскільки пошук ускладнений значною кількістю різних повідомлень, а у заголовку повідомлення переважно відсутня кримінально-правова кваліфікація. Окрім повідомлень про підозру аналізувались повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри та нову підозру, у яких могло бути змінено попередні дані чи додано нові.

Стать особи. З 54 осіб, яким повідомлено про підозру – 39 жінок (72%) та 15 чоловіків (28%).

Вік. Вчинили кримінальне правопорушення у віці: 30-38 років (1984-1992 р.н.) – 10 осіб (19%); 40-49 років (1973-1982 р.н.) – 12 осіб (22%); 50-59 років (1963-1972 р.н.) – 16 осіб (30%); 60-69 років (1953-1962 р.н.) – 14 осіб (26%); 73 роки (1949 р.н.) – 2 осіб (3%). Вік обчислено станом на час вчинення кримінального правопорушення – 2022 р.

Місце народження. Народились у: Вінницькій області – 1 особа (2%), Дніпропетровській області – 1 особа (2%), Донецькій області – 22 особи (41%), Запорізькій області – 5 осіб (9%), Луганській області – 10 осіб (18%), м. Києві – 1 особа (2%), Одеській області – 1 особа (2%), Харківській області – 3 особи (5%), Херсонській області – 7 осіб (13%), а також в Росії – 2 особи (4%). Не зазначено цих відомостей щодо 1 особи (2%).

Місце проживання. Усі підозрювані вчинили кримінальне правопорушення за місцем свого проживання, яке перебуває чи перебувало під окупацією. Зареєстровані та/або проживали у Донецькій області – 26 осіб (48%), Запорізькій області – 4 особи (7%), Луганській області – 10 осіб (19%), Харківській області – 5 осіб (9%), Херсонській області – 9 осіб (17%). Наше дослідження

підтверджує висновок І. Оржинської, яка здійснила криміналістичну характеристику осіб-колаборантів та зазначила, що серед злочинців: 100,0% осіб вчинили кримінальне правопорушення у регіоні свого проживання [1, с. 362].

Громадянство. Диспозиція ч. 3 ст. 111-1 КК передбачає покарання за вчинення кримінального правопорушення лише громадянами України. Тому, вважаємо, що усі 54 особи (100%) є громадянами України, незважаючи на те, що у 3 випадках ця інформація у анкетних даних повідомлення про підозру була відсутня.

Посада та заклад освіти, яку отримав освітянин внаслідок співпраці з окупаційною адміністрацією. Отримано посаду:

– вчителя історії – 1 особа, яка раніше працювала вчителем у цьому ж закладі; вчителя російської мови та літератури – 1 особа, інформації про попередню посаду немає;

– заступника директора школи – 3 особи, з них 1 особа раніше обіймала таку ж посаду, 1 особа раніше працювала у цьому ж закладі вчителем російської мови та зарубіжної літератури; у 1 випадку відомості про займану раніше посаду не зазначено;

– директора або в.о. директора школи або ліцею – 34 особи (63%), з них раніше обіймали таку ж посаду – 10 осіб, раніше перебували на посаді заступника – 3 особи; раніше перебували на посаді вчителя – 1 особа; зазначено відомості, що особа є педагогом або має досвід у галузі освіти – 2 особи; не зазначено попередньої посади особи у 18 випадках;

– директора коледжу – 1 особа, яка раніше працювала на посаді викладача цього ж закладу;

– завідувача кафедри або відділу – 4 особи, з них раніше обіймали таку ж посаду – 2 особи (у іншому закладі освіти – 1 особа, у цьому ж закладі – 1 особа), раніше працювала провідним фахівцем приймальної комісії – 1 особа, щодо 1 особи такі відомості відсутні; окрім посади завідувача 2 особи отримали ще інші посади: 1 особа – посаду помічника ректора та 1 особа – відповідального секретаря приймальної комісії;

– декана – 2 особи, які раніше працювали на посаді доцентів кафедр у цих же закладах освіти;

– замдекана та старшого викладача кафедри – 1 особа, яка займала посаду асистента кафедри у цьому ж закладі;

– проректора – 2 особи, відомостей про раніше займану посаду немає;

– ректора та в.о. ректора – 2 особи, які раніше працювали на посаді професорів кафедр у тих закладах освіти, які тепер очолили;

– начальника або в.о. начальника відділу освіти – 3 особи, 1 особа займала цю ж посаду раніше, щодо 1 особи зазначено, що раніше вона працювала педагогом, щодо іншої – інформації немає.

Як показує наше дослідження, 30 підозрюваних (55%) мали стаж роботи у закладах освіти на аналогічних або нижчих посадах. Відомостей про попереднє місце роботи щодо інших 24 осіб немає.

Одним із науковців, який провів соціологічний аналіз проявів колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях Запорізької та Херсонської областей є О. Зубченко. Він здійснив неформалізований аналіз даних із відкритих джерел, зокрема, телеграм-каналів про зрадників і колаборантів, а також списку співробітників окупаційних „правоохоронних” органів. Загалом зібрано дані щодо 471 особи. О. Зубченко зазначає, що часто керівниками освітніх закладів ставали не тільки особи без педагогічного та управлінського стажу, але й зовсім випадкові люди – завгоспи, секретарки та колишні мільйонери. Науковець наводить приклади коли колишня вчителька фізики С. Кудрявцева, яку багато років тому вигнали з роботи за аморальну поведінку та не приймали до жодного освітнього закладу міста стала директоркою школи у м. Херсон, а Ольга В., також із м. Херсон, за кілька тижнів зробила карколомну кар’єру від інструктора фізкультури до завідувачки дитсадком

[2, с. 17, 20]. Цікаво, що серед аналізованих нами повідомлень про підозру не було повідомлення про підозру С. Кудрявцевій та Ользі В. Загалом повідомлення про підозру оголошено особам за впровадження стандартів освіти тільки у школах, університетах та 1 коледжі. Відомостей щодо пропаганди чи впровадження стандартів освіти у інших закладах освіти (наприклад дитячих садках) немає. Також у повідомленнях про підозру або зазначено що особа працювала у закладі освіти, або не зазначено жодних відомостей про попереднє місце роботи. Тому, неможливо встановити чи особи зовсім без педагогічного стажу та яке вони мають відношення до освіти.

Відсутність повідомлень про підозру С. Кудрявцевій та Ользі В. можливо пов'язано із складністю або неможливістю проведення усіх слідчих (розшукових) дій, необхідністю перевірки усіх даних, які публікуються у Телеграм-каналах, адже як зазначає О. Зубченко, отримані дані з Телеграм-каналів суб'єктивно-оціночні та не претендують на статус офіційного звинувачення у колабораціоністській діяльності [2, с. 16]. Припускаємо, що в першу чергу досудове розслідування розпочинали щодо осіб, діяльність яких була більш активною та яку можна виявити у Інтернет мережі, а відповідно і задокументувати. Наприклад, особи надавали інтерв'ю для різних російських ЗМІ, брали участь у заходах на підтримку Росії, а фото та відео їх участі поширювались у ЗМІ, здійснення пропагандистських виступів у закладах освіти з нагоди свята „Першого дзвоника”, „Останнього дзвоника” і ін. заходів були зняті на відео та теж поширені у ЗМІ. На нашу думку, повідомлення про підозру усім колаборантам-освітянам є лише питанням часу.

Освіта: У 5 повідомленнях про підозру було зазначено, що у особи наявна вища освіта. З них щодо 4 осіб були відомості про роботу у закладах освіти. Якщо врахувати що в Україні вимога наявності вищої освіти є обов'язковою для зайняття посади у закладі освіти, а 30 підозрюваних до окупації працювали в українських закладах освіти, то можна констатувати, що 31 особа мала вищу освіту на момент вчинення злочину.

Судимість. У 44 випадках анкетні дані письмового повідомлення про підозру містили відомості про відсутність судимості. Відомостей про наявність судимості щодо 10 осіб не було, з них щодо 4 осіб було зазначено попереднє місце роботи у закладах освіти, що також може підтверджувати відсутність судимості, оскільки така вимога є обов'язковою для даної категорії посад. Отже, наявна інформація про те, що 48 осіб не мали судимості.

Мотиви і мета вчинення кримінального правопорушення. Л. Кулик вважає, що мотиви колабораційної діяльності для кваліфікації значення не мають. Єдине виключення можуть складати випадки у яких буде доведено примушування до колабораційної діяльності, яке мало непереборну силу (загрозу життю колаборанта або його близьким родичам, за умови реальності такої загрози) [3, с. 74]. Є. Письменський зазначає що мета і мотив неодмінно потребують установлення, оскільки здобувають чимале значення для вирішення інших кримінально-правових питань (зокрема, пов'язаних із призначенням покарання) [4, с. 86]. Ми підтримуємо позицію Є. Письменського, адже під час досудового розслідування необхідне з'ясування усіх обставин вчинення кримінального правопорушення, що забезпечує об'єктивність досудового розслідування, а з'ясування мотиву вчинення кримінального правопорушення є обставиною, яка підлягає доказуванню.

Так, провівши аналіз інформації Національної поліції та інших правоохоронних органів про результати розслідування колабораційної діяльності в Україні у 2022 році, В. Василевич та М. Пашковська констатують, що основними мотивами вчинення таких діянь були: бажання отримати керівну посаду; фінансова винагорода; інші корисливі спонукання; бажання помсти; полегшення виїзду за кордон, тощо [5, с. 119].

О. Зубченко зазначає, що основними причинами колабораційної діяльності є (1) збереження свого місця роботи, (2) кар'єрний поступ: вчителі ставали директорами шкіл, ліцеїв, проректорами або навіть начальниками незаконних управлінь освіти. Часто керівниками освітніх закладів ставали не тільки особи без педагогічного та управлінського стажу, але й зовсім випадкові люди – зав-

госпи, секретарки та колишні міліціонери (3) найбільших успіхів при окупаційній владі досягли дрібні чиновники, адміністратори та технічні службовці, 70% із яких змогли перейти до вищого класу, перестрибнувши через дві статусні сходинки [2, с. 19].

На думку Є. Письменського, в основі колабораціоністських практик на окупованій території України, а також виявленої лояльності частини місцевого населення до окупаційного режиму знаходяться мотиви у виді схильності до постсовєцьких ідей під гаслами „руського міра” (політико-ідеологічне підґрунтя) та меркантильні (користолюбство; прагнення, інколи оманливі, збагатитись) або низькі (марнославство, помста) [4, с. 42]. У даному випадку автор характеризує мотиви вчинення добровільного колабораціонізму, адже тільки свідомі і добровільні співпраця з окупантом є кримінально-караною. Так, Є. Письменський зазначає що вимушений колабораціонізм є обставиною, що виключає злочинність (кримінальну протиправність) діяння, згідно зі ст. ст. 39, 40 КК [4, с. 88-89].

У аналізованих повідомленнях про підозру 2 осіб мали ідеологічні мотиви (4%), 19 осіб – ідеологічні та корисливі мотиви (35%), 10 осіб – особисті мотиви (18%), 2 осіб – політичні мотиви (4%), 1 особа – особисті та ідеологічні мотиви (2%), 1 особа – особисті та політичні мотиви (2%). У 19 випадках (35%) не зазначено мотивів, з них у 8 випадках зазначено мету: вчинення умисних дій на руйнування української освіти – 5 осіб, мета пропаганди, яка передбачена у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК – 3 осіб, або метою є впровадження стандартів освіти – 4 особи.

За результатами проведеного дослідження можна скласти криміналістичний портрет підозрюваного у вчиненні колабораційної діяльності у закладах освіти, за такими ознаками: переважно це жінка; орієнтовний вік від 30 до 69 років; як правило місце народження та проживання збігається та знаходиться на території, яка зараз перебуває під окупацією; громадянка України; має вищу освіту; не має судимості; злочин вчинено із ідеологічних та/або корисливих мотивів. 30 осіб (55%) підозрюваних мали досвід роботи у закладах освіти, з них 15 осіб отримали посаду вищого рівня від попередньо займаної посади до окупації. Аналіз підтверджує що не усім особам, які займалися чи займаються колабораційною діяльністю у закладах освіти повідомлено про підозру, що можна пояснити складністю або неможливістю проведення слідчих (розшукових) дій для збирання та перевірки доказів. Багато повідомлень про підозру не містять усіх необхідних даних, зокрема відомостей про попереднє місце роботи, освіту, мотив і мету злочину, що не дає можливості провести повну криміналістичну характеристику особи підозрюваного.

Бібліографічні посилання:

1. Оржинська І. *Колабораційна діяльність: попередня криміналістична характеристика*. В: The European dimension of modern legal science. Scientific monograph. Riga, Latvia, „Baltija Publishing”, 2022. р. 339-367.
2. Зубченко О.С. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях півдня України: соціологічний аспект*. В: ВІСНИК НТУУ „КПІ”. Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3(55), 2022. с. 15-23.
3. Кулик Л.М. *Поняття та зміст колабораційної діяльності*. В: Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму, матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 р.), Видавничий дім „Гельветика”, Одеса, 2022. с. 72-77.
4. Письменський Є.О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)*. Наук. нарис. Сєвєродонецьк, 2020. 121 с.
5. Василевич В.В., Пашковська М. *Запобігання колабораційній діяльності в Україні*. В: Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів), матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.), Мачулін, Харків,

2022. c. 117-120.